

A RUBIK-KOCKÁTÓL A KALEIDOSZKÓPIG – A GLOBALIZÁCIÓ ARCAI

KOLOZSVÁRI CSENGE

ELTE Társadalomtudományi Kar, Szociálpolitika program, Budapest

E-mail: cskolozsvari@gmail.com

Beérkezett: 2022. október 6., elfogadva: 2022. október 25.

ANTHEA ROBERTS & NICOLAS LAMP: *Six Faces of Globalization: Who Wins, Who Loses, and Why It Matters*. Cambridge, Massachusetts; London, England, 2021. Harvard University Press. 391 pp. ISBN 9780674269811

Okkal érezhetjük úgy, hogy az utóbbi pár évben felbolydult körülöttünk a világ. A nyugati világban jelentős politikai átrendeződés ment végbe, a centrista berendezkedés felbomlani látszik. Trump megválasztása és a populizmus terjedése az Egyesült Államokban, valamint a szélsőségesnek mondható pártok népszerűségének növekedése Európában önmagában aggodalomra adhatott okot, de jóformán mire mérlegelhettük volna a változásokat, már egyéb súlyos problémákkal, illetve azok rendszerszintű következményeivel kellett szembenéznünk: az Európai Unió dezintegrációja, a Brexit, a kormányok tehetetlensége a világjárvánnyal és a klímaváltozással kapcsolatban, vagy legutóbb az Ukrajna ellen irányuló orosz agresszió.

Anthea Roberts és Nicolas Lamp 2021-ben a Harvard University Press gondozásában megjelent könyve a globalizáció témáját és a vele kapcsolatos narratívákat járja körbe. Anthea Roberts a nemzetközi jog és interdiszciplináris tudományok ausztrál kutatója, érdeklődési területe igen tág, magát „szellemi nomádként” jellem-

zi. Társszerzője, Nicolas Lamp a kanadai Queen's University professzora, szakterülete a nemzetközi kereskedelmi jog és a gazdasági globalizáció. A szerzők háttére alapján tehát adott, hogy egy átfogó, jól alátámasztott, szakmailag hiteles könyvet vehet a kezébe az olvasó.

A globalizáció Giddens meghatározása szerint „a világot átfogó társadalmi kapcsolatok intenzitásának növekedése, amely révén távoli helyek úgy kapcsolódnak össze egymással, hogy az egyik helyen bekövetkező eseményeket sok kilométernyi távolságban lejátszódó folyamatok befolyásolják, és viszont” (Giddens 1990: 6). Noha a globalizáció nem előzmények nélküli folyamat, azt igazán a közlekedés és a kommunikáció fejlődése tette lehetővé a 20. század végén. Az ipari forradalmak persze mindig hatással voltak a társadalomra. Az első ipari forradalom középpontjában a közlekedés és a gépek megjelenése állt, a második ipari forradalom során az elektromosság elterjedése életre hívta a tömegtermelést és ezáltal a kapitalizmus virágkorát, míg a harmadik ipari forra-

dalom a digitalizációt hozta el nemcsak a termelésbe, de a mindennapi életünkbe is: a gyártósorokon a termelékenység nőtt, az emberek mindennapjaiban pedig egyre nagyobb hangsúlyt kapott a kommunikáció és a szórakozási lehetőségek szélesedő választéka.

A negyedik ipari forradalom szintén a digitalizációra épül, ám sajátossága a mindennapjaink gyors, széles körű és mélyreható, rendszerekre is kiterjedő változása. Schwab (2016) ezen tulajdonságok mentén különbözteti meg a harmadiktól. Szerinte a negyedik ipari forradalmat a technológiai fejlődés szédítő sebessége jellemzi, emellett az is, hogy a legújabb vívmányok egyre szélesebb körben egyre nagyobb hatást gyakorolnak, és nemcsak a mindennapjainkba épülnek be, de olyan átfogó rendszerekbe is, mint a munka világa, az oktatás, sőt egyenesen maga a globális gazdaság.

Számtalan kérdést tehetünk fel a globalizációval kapcsolatban. Több előnnyel jár-e, mint hátránnyal? Vannak vesztesei és nyertesei? Ha igen, ki nyer rajta, és ki veszít? Megállítható-e, és ha igen, meg kell-e állítani? Roberts és Lamp könyve nem tűzi ki célul az ilyen kérdések megválaszolását. Illetve dehogynem: mindjárt hat választ is kínál arra, hogyan tekinthetünk a globalizációra. Hat narratívát mutat be, melyek a fenti kérdésekre teljesen eltérő vagy akár egészen hasonló válaszokat adnak. Fontos azonban, hogy nem foglal állást egyik mellett sem. A szerzők nyílt célja a különböző narratívák minél átfogóbb áttekintése, nem azt kívánják megmondani, *mit* gondoljunk a globalizációról, csupán támpontot adnak ahhoz, *hogyan* gondolkozhatunk róla.

A szerzők igencsak kedvelik a képi hasonlatokat – a hat narratívát egy Rubik-kockán helyezik el, ezzel érzékeltetve, hogy a narratívák elemeinek a szétválasztása nem mindig egyszerű, de nem is

megoldhatatlan feladat. A narratívákat különböző szempontok mentén elemzik és rendezik, de a fő csapásvonal mégis a globalizáció nyerteseinek és veszteséinek a kérdése. Az „establishment” narratíva szerint a gazdasági globalizáció egy pozitív folyamat, amivel mindenki nyer. A „jobb-oldali populista” és a „baloldali populista” narratívák szerint van, aki nyer, és van, aki veszít a globalizációval, ezek a narratívák az egyént állítják szembe nagyobb hatalmakkal, mint más országok kormányai vagy az elit. A „vállalati hatalom” és a „geoökonómiai” narratíva szerint szintén vannak nyertesek és vesztesek, azonban előbbi a kormányok és a vállalatok, utóbbi az egyes országok, uniók, régiók kapcsolatát vizsgálja. Velük ellentétben a „globális veszélyek” narratíva szerint idővel mindenki veszít a globalizációval annak jelenlegi formájában, hiszen az olyan gazdasági, egészségügyi és környezetvédelmi veszélyeket hoz magával, amelyek kezelésére nem vagyunk képesek.

A szerzők kitérnek arra, hogyan változott a globalizáció megítélése az idők során. Míg a hidegháborút közvetlenül követő időszakban a globalizációt és a szabadkereskedelmet pozitív folyamatként tartották számon, napjainkra egyre romlik a megítélése. Egyes vélemények szerint a globalizáció a 2008-as világválságot követően megtorpant, a világkereskedelem bővülése lassulni kezdett (Csáki 2017), amin a koronavírus még tovább rontott. Ez főleg az „establishment” narratíva szempontjából érdekes, amely a globalizációt kívánatos folyamatnak tekinti, és azt vallja, hogy mindenki csak nyer vele, hiszen a specializáció lehetővé teszi a termelés racionalizálását, és ezáltal jobb minőségű, olcsóbb termékeket lehet előállítani. A globalizáció egyúttal az országok közötti egyenlőtlenségek mérsékléséhez is hozzájárul, hiszen a gyártási folyamatok áthelyeződéséből profitálhatnak, munka-

helyek jöhetnek létre. Ezt az állítást a „vállalati hatalom” narratíva határozottan cáfolja, azt állítva, hogy az országok közötti egyenlőtlenségek éppen hogy növekednek annak hatására, hogy a vállalatok egyre nagyobbak, és a hatalmuk is növekszik. A túl nagyra növő mamutvállalatok és a termelés racionalizálása miatti negatív gazdasági hatások megjelennek a „jobboldali populista” és a „baloldali populista” narratívában egyaránt: előbbi a felelőst az idegenek, a külföld képében keresi, utóbbi a gazdasági elitet okolja, a probléma gyökere valójában ugyanaz. A munkavállalók, különösen a (nyugati társadalmakban) alsó-középosztályt képező kékgallérosok érdekei sérülnek a leginkább a globalizáció hatására.

Az egyenlőtlenségek növekedése leg hangsúlyosabban természetesen a „baloldali populista” narratívában van jelen, de inkább az egyén szempontjából. Kétségtelenül jogos megkérdőjelezni az „establishment” narratíva túlzottan optimistának tűnő nézetét az úgynevezett növekvő gazdasági tortáról. A digitalizáció jeles kutatója, Andrew McAfee nyilatkozta a *Harvard Business Review* magazinban 2015 júniusában megjelent interjújában: „nincs olyan gazdasági törvény, amely kimondaná, ahogy növekszik a torta, és mindenki egyenlően részesülne belőle.” Az egyenlőtlenségek növekedése nem csak azért szembetűnő, mert a csúcvezetők és az átlagos alkalmazottak fizetése között már önmagában óriási (az Egyesült Államokban 275-szörös) különbség van, de azért is, mert a szupergazdagok arányosan sokkal kevesebbet adóznak, azaz kevésbé járulnak hozzá a javak újraelosztásához, mint az átlagemberek, ami, nem nehéz belátni, meglehetősen abszurd jelenség. Ha ehhez még azt is hozzátesszük, hogy a gazdaságban egyre nagyobb kettősség mutatkozik, egyes iparágak (pénzügy, technológia) az élvonalba tartoznak magas fizetésekkel,

mások egyre inkább lecsúsznak, ami szintén a középosztály elvékonyodásához járul hozzá, a társadalmi egyenlőtlenségek kérdéséről még komplexebb és kiábrándítóbb képet kapunk.

Az egyenlőtlenség kérdése kissé más kontextusban, de megjelenik a „vállalati hatalom” narratívában, az átlagos dolgozó és az elit helyett ott a társadalom és a vállalatok viszonyában, illetve a „globális veszélyek” narratívában is, mely szerint a legszegényebbek a globalizációs fenyegetések (járványok, klímaváltozás, gazdasági válságok) legnagyobb vesztesei. A fejlett Nyugat és a rohamosan fejlődő Kína gazdasági viszonyait megkérdőjelező „geoökonómiai” narratíva megint egy más szempontot vet fel az egyenlőtlenségek kapcsán: lehet-e fair a verseny az Egyesült Államok, illetve Európa és Kína között úgy, hogy utóbbi nem tekinthető demokratikus államnak, és a nyugati szabad kapitalizmus helyett egyfajta sajátos államkapitalizmust valósít meg? Nem kell azonban a Távol-Keletig menni gazdasági viszonyokat megkérdőjelező vitáért: a 2014-ben az USA és az Európai Unió között megkötött Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerség (TTIP) a maga idejében nagy visszhangot vert Európában, különösen Németországban.

Roberts és Lamp egyik narratíva mellett sem foglal állást, azt azonban hangsúlyozzák, hogy jogos észrevételek minden narratívában megjelennek, mindegyiknek van erőssége, könyvükben ezekre fókuszálnak. Egyetlen narratíva feltétel nélküli elfogadását azonban még így is veszélyként azonosítják. Valóban, magyar szemnek feltűnően ismerős a „jobboldali populista” narratíva számos eleme (migrációellenesség, kisebbségekkel szembeni ellenérzések, hagyományosnak vélt értékek túlzott kiterjesztése, kirekesztő nacionalizmus), holott, ha más elemeit vizsgáljuk, olyan érvényes értékeket találhatunk benne, mint

a családba és kisközösségekbe vetett hit, a hűség, a méltóság és a hazaszeretet. Ennek a jelenségnek a jobb megértéséhez újabb metaforát alkalmaznak: a „szitakötő-szemet”. A szitakötő több ezer szemlencséjével és majdnem 360 fokos látószögével ugyanazt a dolgot képes egy időben több szempontból is látni, erre buzdítanak minket is a könyv szerzői.

Az úgynevezett komplex integratív gondolkodás nemcsak segít megérteni a narratívákat, de ahhoz is támpontot ad, hogy hogyan dolgozzunk velük. A szerzők gyakorlatias megközelítést alkalmaznak a narratívák különbségeinek és hasonlóságainak megértésére egy nagyon emberi szemszögből, ez adja a könyv egyik legnagyobb erősségét. Annak megértése ugyanis, hogy a globalizáció kérdése nem vizsgálható tisztán racionálisan (a problémát máshogy látja egy IT cégvezető, mint egy gyártósoron dolgozó munkás, és mindkettőt irracionális érzelmek, féltelmek is befolyásolják), valójában éppen egy realistább megközelítéshez vezetheti a kutatókat, elemzőket, szakpolitikai döntéshozókat és politikai vezetőket. A narratívák közötti átfedések, közös érdek-ek új és hatékonyabb szövetségek és megállapodások létrehozását teszik lehetővé, a mélyebb megértés pedig kompromisszumokat hozhat magával, ami végső soron mindenki érdekét szolgálhatja. Minden narratívának megvannak a vakfoltjai és a megalapozatlan előítéletei is, ezek felisme-

rése és összevetése szintén hatékonyabb fejlesztési irányok meghatározásához vezethet.

Aligha róható fel a szerzőknek, de ha úgy érezzük, hogy a harmadik világ kevés említést kapott a könyvben, nos, igazunk lehet. Érthető, hogy a gazdasági globalizáció szempontjából a fókusz a nyugati országokra és Kínára helyezték, az egyenlőtlenségek alakulása kapcsán azonban érdekes lett volna tenni egy kis kitérőt Dél-Amerika, Afrika és Dél-Ázsia irányába is. Tekintve, hogy a Föld lakosságának 77%-a ezekben az országokban él, előnyös lett volna betekintést kapni abba is, hogy nekik milyen szerepük van, lesz, lehet a globális gazdaságban.

Az elemzés egy utolsó képpel zárul: a Rubik-kocka egy újabb hasonlaltal kaleidoszkóppá válik. Roberts és Lamp hangsúlyozza, hogy fontos különbséget tenni „bonyolult” (complicated) és „összetett” (complex) jelenségek között – a globális világgazdaság szerintük az utóbbi. Mire kirakjuk a Rubik-kockát, rájövünk, hogy valójában egy kaleidoszkópot tartunk a kezünkben: ha csak egy kicsit is fordítunk rajta, máris más képet mutat. Robert és Lamp könyve olvasmányos, metaforákkal és gyakorlati példákkal tarkított, bátran ajánlható mindenkinek, aki szeretne tekinteni a személyes buborékjából, és fejlesztené képességeit a rendszerszintű gondolkodásra, toleranciára, mások véleményének jobb megértésére.

IRODALOM

- CSÁKI, G. (2017) *A globalizáció megtorpanása*. http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/3240/1/KG_2017n5p7.pdf [Letöltve: 2022. 10. 01.]
- GIDDENS, A. (1990) *The Consequences of Modernity*. Cambridge, Polity Press.
- SCHWAB, K. (2015) *The Fourth Industrial Revolution*. Foreign Affairs, December 12.